

nasploh, ki omogoči vznik t.i. softverske avantgarde (tehnologija kot kultura). Le-ta po Strehovcu tematizira problematiko avantgarde avantpopa (ki se povezuje z radikalnim in subverzivnim evropskim avantgardnim gibanjem 19. stoletja in ne z zgodovinsko umetniško avantgardo 20. stoletja), tako da vnaša nove oblike za predstavitev resničnosti in nove postopke videnja sveta (glej Manovich, *Avantgarda kot programska oprema*, 2001). Tako utelešenje avatgardističnih postopkov v sami programski opremi omogoča tudi novo izkustvo sveta in modeliranje resničnosti.

To izkustvo sveta opredeljujejo ne le nova umetnost, temveč le-ta v povezavi z novo politiko, novo ekonomijo, informacijsko družbo, tehno znanostjo in novimi življenjskimi slogi. Kot pravi Strehovec, v ospredje stopata umetnostna ekonomija in umetnostna politika, ki pomagata potencialnemu artefaktu, da z relevantno modaliteto družbene moči zasede mesto umetnosti ali pa ga razglasijo za profano umetnost. Ta umetnost uporablja nove prakse, nove oblike komuniciranja, se deteritorializira, preusmerja k novim funkcijam in v skrajni instanci prevzema funkcijo umetniškega političnega aktivizma in raziskovanja, tako da vzpostavlja novo angažirano publiko nove pismenosti ter na ta način zavrača modernistično avtonomijo umetnosti.

Delo *Umetnost interneta* priporočam v branje vsem tistim, ki jih zanima sodobni (femenološko-estetski) pogled na umetniško delo v času medmrežja, tako kot tistim, ki si želijo spoznati sodobne teorije tehno kulture in teorije kibernetске umetnosti.

Boris Kragelj

Tanja Oblak: Izzivi e-demokracije. Ljubljana: Založba FDV, zbirka Javnost, 2003

159 strani (ISBN 961-235-138-4), 3.510 SIT

V knjižni zbirki *Javnost* je nedavno izšla prva samostojna znanstvena monografija Tanje Oblak, prodorne znanstvene delavke na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja in docentke na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. V svojem prvem »velikem delu« avtorica skupaj, na enem mestu, predstavi rezultate svojega večletnega raziskovalnega dela na področju kritične analize izzivov, ki jih za demokracijo in njene komunikacijske procese prinaša nesluten razvoj in uporaba interneta. Pod naslovom *Izzivi elektronske demokracije* se tako skriva urejena študija o tem, »na kakšne načine utegne pojav interaktivnih računalniških tehnologij preobraziti obstoječe oblike javnih delovanj in spremeniti naša razmišljanja in tradicionalne predstave o demokraciji«. Delo je zasnovano na slovenskem prevodu avtoričine odmevne doktorske disertacije, po posameznih delih pa je bilo že objavljeno tako v domačih, kot tudi uglednih tujih znanstvenih revijah.

V uvodu nas avtorica najprej seznani s pomenom in obsegom pojma elektronske demokracije, ki je, kot pravi sama, vse prej kot enoznačen. V okvir elektronske demokracije štejemo vse vrste najrazličnejših razprav in praktičnih poizkusov, ki učinke novih informacijsko komunikacijskih tehnologij na politične spremembe prikazujejo kot približevanje k novi vrsti demokracije: virtualni, digitalni, kibernetiski, teledemokraciji, oziroma najsplšneje, elektronski demokraciji. Vse omenjene oblike elektronske demokracije naj bi nastale z implementacijo novih komunikacijskih tehnologij v obstoječe demokratične procese, vendar pa ima ta implementacija več poti in lahko poteka na več različnih načinov. Tako tudi pojem elektronske demokracije nima ene same podobe, ampak v različnih kontekstih zajema različne pojave: komuniciranje s političnimi predstavniki in javnimi institucijami prek računalniškega omrežja, razpravljanje v računalniško posredovanih forumih, elektronski dostop do informacij v javnem interesu, oblike množičnega elektronskega glasovanja ipd. Avtorica v svojem delu *Izzivi e-demokracije* nato preko različnih teoretskih predpostavk in analize konkretnih primerov podob elektronske demokracije v stvarnem svetu

išče odgovore na dilemo, kako in v kolikšni meri razmah komunikacijskih tehnologij v svojih najrazličnejših oblikah zares spodbuja razcvet demokracije. Jedro njenega dela predstavljajo štiri ločeni deli – po obravnavani tematiki sicer dokaj samostojne razprave, na sicer enotno temo elektronske demokracije.

Najprej so bralcu predstavljeni *konteksti in zgodovina podob e-demokracije*, v katerih se avtorica sistematično loteva historične analize različnih teoretskih perspektiv o elektronski demokraciji in z njo spreminjajočih se odnosov med državljani in državo. Razprava teče od prvih utopičnih idej futuristov in teledemokracije v sedemdesetih in osemdesetih letih, ki temeljijo na modelu neposredne demokracije, do kritične analize prvih implementacij novih komunikacijskih tehnologij in teoretiziranja o deliberativnih potencialih e-demokracije, ki se pojavijo v devetdesetih in se opirajo na predstavniški model demokracije. Konča se s konceptualno konvergenco, ki kot zadnji trend nastopa s pojmom *digitalne demokracije*, političnim hibridom združevanja raznovrstnih elementov iz različnih modelov demokracije.

V drugem delu avtorica s primerjavo *javne sfere in kibernetkega prostora* ponuja, kot pravi, ustrezen teoretski pristop k obravnavi in pojasnjevanju demokratičnosti novih komunikacijskih in participacijskih procesov, ki nastajajo s pomočjo interaktivnih računalniških tehnologij. Razprava se optimistično začne z idejo o elektronski javni sferi, ki bi na temeljih interaktivnosti, odzivnosti in odprtosti računalniško posredovanega komuniciranja, lahko predstavljala obetaven poligon, ki bi vključeval vse predpostavke demokratičnega življenja, konča pa se s pesimistično ugotovitvijo o »normalizaciji« kibernetkega prostora: tj. strukturnimi spremembami interneta, ki so preobrazile njegov značaj od politično nedolžnega medija, k organiziranim oblikam političnega prezentiranja. Posledica tovrstne normalizacije je prehod demokratičnosti kibernetkega prostora iz ekskluzivnih, nestrukturiranih, tekstualno podprtih, interaktivnih in dialoških komunikacijskih praks, v enosmerne, množično organizirane, monološke, politične reprezentacije v obliki spletnih strani.

Teoretska razprava o *elektronski javni sferi* se nato v tretjem delu preusmeri k pregledu konkretnih primerov *novih političnih prizorišč na spletu*, torej k analizi empiričnih izkušenj z implementacijo novih tehnologij v demokratične družbene procese. Nasproti so predstavljeni svetovno prepoznavni elektronski participativni projekti namenjeni delovanju državljanov, lokalnih skupnosti in predstavnikov civilne družbe, ter kritičen vpogled v reprezentacijo političnih institucij na svetovnem spletu. Na tem mestu se razprava o elektronski demokraciji neposredno dotakne tudi slovenskega prostora, kjer, kot kažejo predstavljeni podatki, ne moremo govoriti o razširjenosti politične participacije prek svetovnega spleta. Na eni strani gre razlog za to iskati v pasivnosti političnega delovanja samih državljanov (aktivnosti le teh na spletu so omejene zgolj na iskanje in sprejemanje informacij o političnih zadevah), na drugi strani pa v pomanjkanju posredovanja samih interaktivnih možnosti pri predstavljanju političnih institucij na svetovnem spletu (le te so bolj usmerjene k samopredstavljanju, kot pa vzpodbujanju aktivnega in vključujočega razpravljanja o aktualnih političnih zadevah).

V zadnjem delu se avtorica z vprašanjem *moči in nemoči računalniškega komuniciranja* problemsko omeji na sam srž komunikološke perspektive proučevanja elektronske demokracije, ter teoretsko in empirično analizira računalniško posredovane razpravljalne forume, ki naj bi v tehnološkem smislu predstavljali popolna okolja, v katerih se lahko oblikujejo in javno izražajo številna mnenja, preverjajo argumenti, izmenjujejo stališča in ideje, kar vse je z vidika ključnih teorij komuniciranja ključnega pomena za demokratizacijo sodobnih družbenih procesov. Skozi soočanje samoumevnih demokratičnih možnosti razpravljalnih forumov na eni strani, in realno prakso na drugi, se izkaže, da njihova demokratična narava ni samoumevna, temveč je lahko le rezultat premišljene zasnove in sodelovanja vseh vpletenih akterjev. Računalniško posredovano komuniciranje ima ob svojih prednostih tudi določene omejitve, tako da njegovi učinki niso uniformni, temveč v veliki meri odvisni od družbenih okoliščin in narave družbenih razmerij, v katere se jih vpeljuje.

Tanja Oblak v svojih *Izzivih e-demokracije* multidisciplinarno, kritično in z ostrino, v svojevrstnem slogu prikaže ključne teoretske dileme, ki jih sprožajo dosedanji in novi pomisleki o razmerju med razvojem informacijsko komunikacijske tehnologije in spremembami demokratičnih družbenih procesov. S pregledom praktičnih izkušenj na tem področju opozori na pomembne omejitve pri realizaciji idej elektronske demokracije in sklene svojo razpravo z ugotovitvijo, da *elektronska demokracija ni projekt, ki bi tekmoval z obstoječimi demokratičnimi sistemi, temveč je bolj kot ne skladen z njimi in zastavljen tako, da bi odpravil njihove pomanjkljivosti*. Nove komunikacijske tehnologije s tem prej dopolnjujejo obstoječa politična razmerja, kot pa jih korenito spreminjajo v smislu idej neposredne ali plebiscitarne demokracije. Tudi v tem pogledu je delo v slovenskem prostoru prvenstveno, saj predstavlja enega prvih sistematičnih korakov k poglobljenemu raziskovanju vloge novih komunikacijskih tehnologij v javnem delovanju oziroma komuniciranju državljanov z oblastjo in obratno. Ko taki *Izzivi e-demokracije* ne ponujajo končnih odgovorov, postavljajo pa številna vprašanja in nove izzive, s katerimi avtorica meče rokavico drugim raziskovalcem in jih spodbuja k nadaljnjemu proučevanju fenomena elektronske demokracije.

Tina Kogovšek

**Sonja Klemenčič, Tanja Možina, Tanja Vilič Klenovšek: Ponudimo odraslim kakovostno izobraževanje – Kazalniki kakovosti. Ljubljana: Andragoški center Slovenije, 2003
119 strani (ISBN 961-6130-55-2)**

**Tanja Možina, Sonja Klemenčič, Valentina Hlebec: Ponudimo odraslim kakovostno izobraževanje – Vprašanja za presojanje kakovosti. Ljubljana: Andragoški center Slovenije, 2004
97 strani (ISBN 961-6130-58-7)**

Komplet priročnika in vprašalnikov *Ponudimo odraslim kakovostno izobraževanje* (POKI) je del oziroma nasledek razvojnega projekta za presojanje in razvijanje kakovosti izobraževanja odraslih in pravzaprav sodi v širši kontekst uveljavljanja modelov ocenjevanja kakovosti izobraževanja v slovenskem prostoru v zadnjem času. Publikacija se zgleduje po podobnem projektu v sistemu izobraževanja mladine v okviru Ministrstva za šolstvo in šport (*Modro oko: ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti v vzgoji in izobraževanju*). Avtorice prihajajo z Andragoškega centra Slovenije (Sonja Klemenčič, Tanja Možina, Tanja Vilič Klenovšek) ter s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani (Valentina Hlebec). Sonja Klemenčič je vodja tematskega področja Kakovost izobraževanja odraslih, v zadnjih letih pa se intenzivneje ukvarja z razvojem in vpeljevanjem modela za presojanje in razvijanje kakovosti v izobraževanju odraslih. Temeljno področje razvojnega in raziskovalnega dela Tanje Možina je prav tako razvijanje kakovosti in evalvacije v izobraževanju odraslih in v zadnjih letih prav tako sodeluje pri razvoju že omenjenega modela. Tanja Vilič Klenovšek pa razvija področje svetovalne dejavnosti v izobraževanju odraslih (je tudi vodja tematskega področja Informiranje in svetovanje v izobraževanju odraslih). Valentina Hlebec je strokovnjakinja za družboslovno metodologijo, analizo socialnih omrežij, socialno oporo ter socialno gerontologijo in je kot metodologinja že sodelovala v številnih temeljnih in aplikativnih znanstveno raziskovalnih projektih.

Komplet je zasnovan kot pripomoček vsem, ki na tem področju želijo preveriti kakovost svojega dela in v ta namen tudi zbrati konkretne empirične podatke. Večina vprašanj je nastala v okviru omenjenega projekta v letih 2001 do 2003, uporabljena pa so tudi vprašanja iz nekaterih